

Primavera 2018

Romanès. Punt i seguit...

Diana Moțoc

La traducció és un lloc privilegiat de la trobada cultural, sobretot de les cultures menys conegudes, com havien estat les cultures catalana o romanesa, les quals, a causa de les adversitats de la història, van estar poc en contacte fins fa unes quantes dècades, quan la cultura romanesa es va erigir en centre neuràlgic de difusió del cànon català i quan una emergent tendència catalana pretén deixar de negligir la traducció del cànon romanès. Mitjançant l'actualització dels apunts publicats l'any 2013, pretenem esbossar la intensificació d'aquest feliç intercanvi per mitjà de la traducció entre totes dues literatures.

La literatura catalana en l'hàbit romanès

1. **Biblioteca de Cultura Catalana.** La col·lecció «Biblioteca de Cultură Catalană», de l'Editura Meronia, consagrada exclusivament a les obres escrites en català, ha consolidat la seva activitat de vestir en l'hàbit de la llengua romanesa el cànon literari català, amb més de 40 títols publicats; l'objectiu de la col·lecció és «no publicar traduccions aïllades sinó que cada llibre traduït quedi integrat dins un conjunt que porti el signe i la personalitat catalanes: una col·lecció pot exercir una influència més gran en el terreny de la recepció de cada llibre» (Balacciu Matei i Montoliu Pauli 2003: 168). La impulsora i l'ànima de la col·lecció és Jana Balacciu Matei, autora de la majoria de traduccions: vint-i-set dels quaranta títols apareguts. Les darreres novetats publicades i traduïdes per Jana Balacciu Matei són: el desembre del 2014 *Incerta glorie (Incerta glòria)*, de Joan Sales (es va presentar a Barcelona, a la llibreria Calders, amb l'editor francès de l'obra, Llibert Tarragó, la cotraductora Maria Bohigas, la crítica literària Nora Catelli i la traductora i editora romanesa; a més, en el marc del Primer Col·loqui de Catalanística

i Traducció de la Universitat de Bucarest de 2015, es va organitzar la taula rodona amb D. Sam Abrams i la crítica romanesa Elisabeta Lăsconi, a la llibreria Humanitas-Cișmigiul de Bucarest); el novembre del 2015 l'antologia poètica bilingüe *71 Poeme*, de Francesc Parcerisas; el 2016 *Sfinxul din noi. Antologie poetică bilingvă*, de Màrius Torres, amb pròleg de Margarida Prats (aquest volum es va presentar en el marc del II Simposi Internacional Màrius Torres, celebrat a Lleida la tardor del 2017), i el 2017 *Voci în intemperii* (Veus al ras), de Sebastià Perelló, amb pròleg de D. Sam Abrams.

2. **Ramon Llull.** En traducció de Jana Balacciu Matei, a la col·lecció «Biblioteca de Cultură Catalană» les obres publicades de Ramon Llull són cinc –*Cartea păgânului și a celor trei înțelepți* (*El llibre del gentil i dels tres savis*, 2010, pròleg d'Armand Puig i Tàrrach), *Blanquerna* (2011, pròleg de Joan Santanach), *Cartea contemplării lui Dumnezeu* (*Llibre de contemplació*, 2013, pròleg de Josep E. Rubio), *Cartea minunilor* (*Llibre de meravelles*, 2016, pròleg de Joan Santanach) i *Doctrina puerilă* (2016, pròleg de Joan Santanach). A més, Balacciu Matei mateixa va assumir el repte de girar del llatí l'*Ars brevis*, traducció publicada l'any 2015 a la col·lecció dirigida pel professor Alexander Baumgarten «Biblioteca Medievală», de l'Editura Polirom, de Bucarest, amb pròleg de Josep E. Rubio. Tal com afirma Marta Nadal, Jana Balacciu Matei «és la traductora europea més activa de l'obra del beat Ramon Llull» (2017: 5), d'aquí que la Universitat de Bucarest va acollir l'octubre del 2016 la jornada internacional d'estudi de l'obra de Ramon Llull coincidint amb l'any de la commemoració del beat.
3. **Reconeixement.** Per la promoció i traducció de la cultura catalana, Jana Balacciu Matei ha estat reconeguda i premiada molts cops per diferents fòrums catalans: l'any 2003 va rebre la Creu de Sant Jordi del Govern de la Generalitat de Catalunya; el 2005 el Memorial Joan B. Cendrós, que atorga Òmnium Cultural, i l'any 2008 el Premi Batista i Roca, de l'Institut de Projecte de la Cultura Catalana. La culminació d'aquest reconeixement va arribar l'any 2017 amb dues distincions: d'una banda, l'Institut d'Estudis Catalans va concedir-li, la vigília de la Diada de Sant

Jordi, el Premi Internacional Catalònia pels seus mèrits com a investigadora en el camp de la lingüística romànica i per promoure i traduir la literatura catalana a Romania; i, de l'altra, la tardor del 2017 la Fundació Ramon Llull va atorgar a la traductora el Premi Ramon Llull de Traducció Literària per la introducció i traducció de l'obra de Llull al romanès. Finalment, els companys i amics de lletres –un total de trenta-un autors i professors catalans i romanesos– van obsequiar-la amb el volum d'homenatge *Viața printre vieți / La vida entre vides. Festschrift für Jana Balacciu Matei* (edició a cura d'Ilinca Matei i Xavier Montoliu Pauli. Bucarest: Editura Omonia, 2017) i van organitzar una doble presentació del llibre, entorn la Diada de Sant Jordi del 2017 –primer a l'Espai Betúlia de Badalona i posteriorment també a Bucarest.

4. **La nova generació de traductors.** Del 2013 ençà l'editorial bucarestina Meteor Press, que ja havia manifestat un interès per publicar literatura catalana contemporània, ha publicat, signades per Oana-Dana Balaș, les traduccions *Pâine neagră (Pa negra)*, 2013, d'Emili Teixidor; *Însemnările lui Aram (Quadern d'Aram)*, 2014, de Maria Àngels Anglada, i *Cerul de plumb. Viața lui Neus Català (El cel de plom)*, 2015, de Carme Martí, juntament amb Cristina Anghelina. Amb traducció de Maria Sabina Draga-Alexandru, el 2014 va publicar, també, *Fericirea. Barcelona 1909 (La felicitat)*, 2014, de Lluís-Anton Baulenas. Altres traductors ressenyats amb fitxa a *Visat* són Christian Tămaș, Alexandru Călin i Anca Barbulescu.
5. **La revista *Apostrof*.** Assenyalem la iniciativa d'aquesta revista de Cluj, la directora de la qual és la professora, escriptora i poeta Marta Petreu, que ha publicat regularment des del 2016, dins la seva rúbrica «Biblioteci în aer liber» tot un seguit de poetes catalans. Hi han aparegut poemes traduïts per Jana Balacciu Matei de Ramon Llull (coincidint amb la commemoració de l'Any Llull) i dels autors contemporanis següents: Màrius Sampere, Antònia Vicens, Amadeu Vidal i Bonafont, Rosa Planas, Pau Vadell, D. Sam Abrams (en aquest cas, els seus poemes van ser traduïts de l'anglès per Irina Petraș), Marc Romera, Ivan Brull i Biel Mesquida; dels quatre darrers, a més, la revista ha publicat

una entrevista de caràcter literari firmada per Xavier Montoliu Pauli.

6. **Teatre.** Pel que fa al teatre, la presència de dramaturgs catalans i la representació d'obres als escenaris romanesos és cada cop més intensa. La més representada és *După ploaie (Després de la pluja)*, de Sergi Belbel, en traducció de Delia Prodan (2005); també s'ha representat al Teatre Sică Alexandrescu de Braşov (2005), amb la direcció de Dan Vasile, al Teatre de Stat din Oradea (2006), amb la direcció de Claudiu Goga, i al Teatre Apollo 111 (2017), amb la direcció d'Alexandru Maftei. Cal esmentar també la participació de dramaturgs catalans com Esteve Soler o Josep Maria Miró al Teatre Național de Târgu-Mureş, o bé de Guillem Clua al Teatre Odeon de Bucarest, en el marc de la xarxa Fabulamundi. Playwrightint Europa.

La literatura romanesa batega en les lletres catalanes

1. ***Per entre els dies. Antologia poètica, de Marin Sorescu.*** Probablement, entre alguns lectors catalans contemporanis, parlar de literatura romanesa (a banda, és clar, de la trilogia formada per Cioran, Ionesco i Eliade) pot voler dir haver-la conegut per mitjà dels poemes d'aquest líric romanès. Certament, la primera edició d'aquesta traducció, feta per Corina Oproae i Xavier Montoliu Pauli, amb pròleg de Francesc Parcerisas (Palma: Lleonard Muntaner Editor, 2013) va comportar un punt i a part en el començament de la presència de la literatura romanesa en el sistema literari català. De fet, la quantitat d'actes i presentacions que es van organitzar reflecteixen la recepció entusiasta del text en lectors i crítics; la qualitat de la traducció va merèixer el Premi Rafel Jaume Cavall Verd de l'AELC i el Premi Marin Sorescu concedit pel Municipi de Craiova en el marc de la xiv edició de les Jornades Marin Sorescu. En ocasió del vuitantè aniversari del naixement del poeta, l'any 2016, l'editorial va publicar, revisada i ampliada amb vint poemes més, la segona edició de la traducció, aquest cop dins la col·lecció «La Fosca». Aquest llibre, de ben segur, va obrir les portes a l'interès per altres obres i autors romanesos, sigui amb

la publicació d'altres traduccions, sigui també mitjançant la presència de poetes en festivals literaris de tot el domini català.

- 2. Impuls a la traducció.** Recau especialment en els traductors del romanès al català la tasca d'haver fet un petit gran pas endavant per fonamentar la presència d'autors romanesos i traduccions al català i així haver començat a rectificar el desequilibri que hi havia entre la quantitat de traduccions publicades del català al romanès i viceversa –tal com havien assenyalat Arenas i Škrabec a l'informe *La literatura catalana i la traducció en un món globalitzat*. L'aposta d'algunes editorials, noves o amb trajectòria ferma, que han volgut acompanyar aquesta tasca prescriptora per donar a conèixer la literatura romanesa, també és determinant, i cada cop són més les que publiquen literatura romanesa traduïda. A banda de Leonard Muntaner, Editor, també tenim Viena Editors, Cafè Central, AdiA Edicions i Edicions de 1984. Així, del 2011 ençà, en poc menys de set anys, han irromput en el sistema literari català gairebé una vintena d'obres (publicades o representades, en el cas del teatre) d'autors romanesos, i la seva presència en presentacions o certàmens literaris ha deixat de ser excepcional per convertir-se en prou habitual. Entre els traductors, cal assenyalar el nom de Xavier Montoliu Pauli, que havia estat lector de català a la Universitat de Bucarest i, a més de la seva tasca docent, també s'havia ocupat d'organitzar activitats de presentació de la cultura catalana a Bucarest i a altres universitats romaneses, a més d'estar implicat amb el projecte de l'Editura Meronia. Retornat a Barcelona, d'un temps ençà ha empès la tasca de traduir literatura romanesa, i entre els autors publicats hi ha, a més de l'antologia poètica de Sorescu, el volum *Ànima gramatical. Antologia poètica 1960-1984*, de Nichita Stănescu (traduït conjuntament amb Lilica Voicu-Brey i pròleg de D. Sam Abrams; Palma: Leonard Muntaner, Editor, 2017, a la col·lecció «La Fosca») i l'antologia dels poetes Ioan Es. Pop i Ion Mureșan, *Assedegats. Dos poetes transsilvans* (amb epíleg de Marc Romera; Calonge: AdiA Edicions, 2017). Del cèlebre autor romanès Mircea Cărtărescu en va traduir poemes arran de la participació de l'escriptor al xxx Festival Internacional de Poesia 2014, la plaqueta *Mircea Cărtărescu. Dilluns de poesia*

(Barcelona: ASM i ILC, 2016), el llibre de relats *Per què ens estimem les dones* (Palma: Lleonard Muntaner, Editor, 2016), que li va valdre el Premi de la Crítica Serra d'Or de Traducció 2017, i el volum *Res. Poemes 1988-1992* (pròleg de D. Sam Abrams; Palma: Lleonard Muntaner, Editor, 2018, també a la col·lecció «La Fosca»). Un altre nom d'origen romanès i de ressonància internacional, Norman Manea, ha arribat per mitjà de la seva traducció de l'assaig *La cinquena impossibilitat. Judaisme i escriptura* (Barcelona: Galaxia Guttenberg, 2015, descarregable en format electrònic; l'assaig original *Laptele negru* –títol a partir d'un vers de Paul Celan– va merèixer el iv Premi Internacional d'Assaig Josep Palau i Fabre). La seva tasca com a traductor l'ha portat a presentar poetes romanesos en festivals i revistes com *Reduccions* o *Sèrie Alfa*. Traduccions seves han estat les obres de teatre muntades a la Sala Beckett, d'Alina Nelega (*La síndrome genovese*, 2014) i de Bogdan Georgescu (*Antisocial*, 2015 i 2016) amb la direcció, respectivament, de Jordi Prat i Coll i d'Aleix Fauró. La seva darrera obra traduïda és *Kyra Kyralina*, de Panait Istrati (Barcelona: Edicions de 1984, 2018) amb pròleg de Zamfir Bălan. Un altre dels traductors amb obra traduïda regularment és Corina Oproae, professora d'anglès i poeta en llengua castellana establerta a Catalunya des del 1998, que ha publicat el darrer volum de poemes d'Ana Blandiana, *La meva pàtria A4 (Patria mea A4)*, a Cafè Central en coedició amb Eumo Editorial, dins la col·lecció «Jardins de Samarcanda», arran d'haver guanyat el Premi Jordi Domènech de Traducció de Poesia 2015. Oproae també ha traduït de la mateixa autora l'assaig *La por de la literatura* (2017), aparegut a l'editorial AdiA en col·laboració amb Cafè Central. L'any 2016, també en coedició Cafè Central i Llibres del Segle, va publicar *Els poemes de la llum (Poemele luminii)*, de l'autor Lucian Blaga. Més recentment, ha aparegut la plaqueta *L'ull del cel* (2017) del pintor i filòsof exiliat a Barcelona Adrian Pic, a Cafè Central.

3. **Més iniciatives.** Val la pena esmentar dues iniciatives ben singulars en el camp de la traducció a causa del seu plantejament. D'una banda, la publicació del llibre de pensaments i aforismes *Pensaments crepusculars*, d'Emil Cioran, a Viena Editors (2017), una traducció coral firmada a deu mans

entre els professors de romanès de la Universitat de Barcelona, Virgil Ani i Joan Fontana (que ja s'havia estrenat publicant la traducció de Mircea Eliade, *Maitreyi*, l'any 2011), i Gemma Cervera, Teresa Suñol i Federico Ferreres; i, de l'altra, la publicació, l'any 2017, de la primera traducció firmada per Antònia Escandell (que havia estat lectora de castellà a la Universitat Alexandru Ioan Cuza de Iași), de l'obra *Solenoide*, de Mircea Cărtărescu, amb epíleg de Montoliu Pauli, a Edicions del Periscopi.

Conclusió. Per acabar l'article, podríem arribar a la conclusió que totes aquestes accions al voltant de la traducció fonamenten, amb tenacitat, passió i rigor professional, el paradigma tant de la literatura romanesa en català com el de la literatura catalana en romanès, d'altra banda ja molt consolidat. Afortunadament, en la traducció pròpiament literària hi ha hagut recentment altres esdeveniments que acompanyen millor aquestes construccions i, ahora, defugen l'inèdit per entrar en una normalitat del fet traductològic entès en el sentit més ampli, cosa que mereixeria una anàlisi més aprofundida. A tall d'exemple, esmentem la implicació de les institucions públiques catalanes i romaneses, la recepció crítica de les traduccions –per exemple, els estudis o articles de crítics catalans i romanesos (D. Sam Abrams i Elisabeta Lăsconi, respectivament) sobre les traduccions publicades–, l'organització de jornades i col·loquis de caràcter acadèmic dedicats a la traducció (des de les primeres Jornades a la Universitat Rovira i Virgili (2014), la dedicada a l'obra de Mircea Cărtărescu organitzada per la UAB i la ILC (2018) o bé els dos col·loquis de catalanística i traducció a la Universitat de Bucarest (2015: *Llengües i cultures en contacte: el català i l'Europa d'avui. Diàlegs culturals mitjançant traduccions literàries*; 2018: XVIII Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes organitzat per l'AILLC i la Universitat de Bucarest, per celebrar el 25è aniversari de la creació del lectorat de català), la professionalització de la nova generació romanesa de traductors, la creació del lectorat de romanès a la Universitat Autònoma de Barcelona, la traducció i participació de poetes romanesos en revistes i festivals literaris catalans o de catalans en certàmens romanesos, la presència als mitjans de comunicació (especialment

els digitals, com *Núvol* o *Llabor Cultural* o també la revista romanesa *Prăvălia Culturală*, que recullen entrevistes, ressenyes i cròniques vinculades al món de la traducció i la literatura) i a les xarxes socials de particulars o comunitats de catalano-romanesos...

Bibliografia

Arenas, Carme; Škrabec, Simona. *La literatura catalana i la traducció en un món globalitzat*. Barcelona: ILC i IRL, 2006.

Bacardí, Montserrat. «*Història de la traducció literària*». *Visat*, 6, 2008.

Balacciu Matei, Jana; Montoliu, Xavier. «Traduccions catalano-romaneses: antecedents i present del projecte editorial Meronia». *Revista de Filologia Romànica*, 20, 2003. p. 163-170.

Matei, Ilinca; Montoliu, Xavier (pròleg). «Viața printre vieți / La vida entre vides. Festschrift für Jana Balacciu Matei». A: Matei, Ilinca; Montoliu, Xavier (ed.). *Viața printre vieți / La vida entre vides. Festschrift für Jana Balacciu Matei*. Bucarest: Editura Omonia, p. viii-xix, 2017.

Moțoc, Diana. «Sur la (les) méthode(s) dans l'étude historique - comparative des traductions. Le cas des traductions du catalan en Roumanie». Actes du Colloque international de Traductologie et Traduction - De la méthode en traduction et en traductologie. Timișoara: Eurostampa, 2013, p. 133-144,.

— «Les traductions entre le catalan et le roumain : l'histoire d'une rencontre culturelle récente». Jeanrenaud, Magda; Richter, Julia, Schippel, Larisa (ed.). *Traducerile au de cuget să îmblânzească obicejurile... Rumänische Übersetzungsgeschichte - Prozesse. Produkte. Akteure*. Berlín: Frank & Timme, 2014, p. 293-307.

Petreu, Marta. «O librărie din Barcelona». *Apostrof*, Anul XXVII, 5 (312), 2016.